

L'ensenyament de la llengua a l'exterior des de l'estàndard occidental. Dificultats i contradiccions

ANNABEL GRÀCIA I DAMAS
Universitat de Girona

A casa meua o a casa teua? Al marge d'una de les primeres interpretacions que aquesta expressió pot suscitar, la qüestió morfològica i sociolingüística que se'n desprèn i que pot ésser resolta ràpidament per qualsevol de nosaltres requereix força més temps en una aula universitària en què l'alumnat té poques nocions de llengua catalana.

I és que aquest és el títol de la unitat 4 del material didàctic *Veus 1*, que molts docents de català com a llengua estrangera fem servir a les nostres classes. En realitat, però, el títol original és *A casa meua o a casa teua?* I és clar, quan hom pronuncia *meua* i *teua* en lloc de *meva* i *teva* es disparen les primeres alarmes. De seguida, el docent, amb ferma convicció, explica: «Es tracta d'una qüestió dialectal; cal tindre en compte...». «Ep! ¿Tindre?, ¿Está usted segura?» —interromp un alumne agosarat que confessa escoltar habitualment l'emissora RAC1. «Aturem-nos un moment, que el semàfor es troba en roig, que deia sovint el meu padrí.» «¿Roig?», «¿padrí?...» I el que podria haver quedat perfectament aclarit en uns segons es converteix en una lliçó de dialectologia i sociolingüística, fet que suposa una desviació excessiva dels continguts de la sessió.

Així ocorre a la Universitat de Granada (UGR), la primera d'ençà de la Guerra amb docència en llengua i literatura catalanes a l'Estat espanyol fora de terres catalanoparlants. Tal vegada les particulars circumstàncies històriques del català a la ciutat de l'Alhambra fan que s'hi mantingui viu l'interès.¹ Però segur que no és l'única universitat en què tenen lloc situacions com la descrita.

1. Actualment, és l'única universitat andalusa en què s'imparteixen classes de català i, a més, constitueix l'únic centre andalús homologat per examinar per al certificat internacional en la nostra llengua. Per tot plegat, i si tenim en compte que ha comptat any rere any amb nombrosos alumnes interessats en la llengua, la literatura i la cultura catalanes, no haurien d'estranyar les contínues interrupcions a l'aula en forma de peticions d'explicacions lingüístiques o sociolingüístiques.

Quan Pompeu Fabra va codificar la llengua, probablement hom no pensava en la possibilitat d'exportar l'ensenyament del català. Calia prioritzar la fixació d'una normativa que contribuís a la normalitat de la llengua. I no serà fins fa relativament poc que un organisme públic s'encoratjarà a dur a terme aquesta tasca. En aquest sentit, és indubtable la labor de l'Institut Ramon Llull (IRL), que té com a finalitat la projecció i promoció internacional de la llengua i la cultura catalanes mitjançant convenis amb universitats d'arreu del món.

M'agradaria que ens aturéssim un moment a reflexionar en la responsabilitat concedida als docents en qui es materialitza aquesta tasca, altrament anomenats *lectors*. Com qualsevol professional de l'àrea, s'encarreguen de transmetre els seus coneixements per tal que els aprenents puguin adquirir les habilitats mínimes necessàries de cada nivell lingüístic, tal com vénen determinades pel *Marc europeu comú de referència per a les llengües*. Ara bé, tenen una responsabilitat afegida a la resta de docents que exerceixen al territori d'on és pròpia aquesta llengua. I és que, normalment, la vivor d'una llengua estrangera només roman a través de la figura del lector, atès que no l'empra només com a objecte d'estudi, sinó també com a instrument per a la docència. Però òbviament no hi ha una immersió lingüística i, en conseqüència, la figura del docent no esdevé un model, sinó *el* model a seguir.

En aquest punt és que faig la reflexió següent. Malgrat ser conscient de la *permissivitat*, minsa però, que se m'atorga a l'hora d'expressar-me oralment com a parlant nord-occidental, la meua experiència a la UGR ha evidenciat una sèrie de dificultats i contradiccions amb què poden trobar-se altres companys. Encara massa llicències en l'oralitat no troben un reflex en l'escriptura. Així, de què ens serveix pronunciar «meua», si en els manuals trobarem únicament el possessiu «meva»? Resulta paradoxal. Hi ha diversos factors que ens han dut a aquesta estranya situació, el més rellevant dels quals és, al meu parer, l'oblit del nord-occidental.

Els darrers anys força lingüistes s'han encarregat de denunciar reiteradament la no-presència de la varietat nord-occidental en els diversos àmbits d'actuació formal, tals com Solís (2001) o Teixidó (2000). I és ben cert, com constata Antoni Ferrando (1991), que de la codificació fabriana del català a l'aparició de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* (PEOC) es va produir un avenç: el reconeixement del nord-occidental com una de les grans modalitats dialectals de la llengua catalana.

Mestre Fabra, tothora preocupat per preservar la unitat nacional, s'havia encarregat de construir una llengua polimòrfica muntada sobre el que ell considerava els tres grans dialectes: valencià, català i mallorquí. Era la por del procés sociolingüístic de dialectalització en via de fragmentació el que l'hi va moure. I certament aquesta era una qüestió fonamental a què calia fer front.

Anys després, el nord-occidental treia el cap en una nova normativa fonètica (1990) i morfològica (1992), promoguda per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que no passaria de *proposta*. Malgrat tot, això no seria suficient perquè un dels dialectes constitutius de la llengua —no ho perdem de vista— tingués més presència als mitjans de comunicació. De fet, durant dècades els responsables de Televisió de Catalunya han considerat que l'estàndard va indissolublement unit a la varietat oriental del Principat. I tots sabem la forta influència que els mitjans tenen en una societat, ja que esdevenen el principal agent de difusió de models lingüístics. Tant és així que a voltes hem pogut constatar algun periodista de Ponent esforçant-se per articular vocals neutres, amb poc encert, creant una mena de *lleidarceloní*, un poti-poti dialectal que l'únic que ha aconseguit és crear rebuig pels parlants d'un i altre dialecte.

De tots els trets fonètics i morfològics nord-occidentals no considerats per l'IEC com a formes corresponents a la varietat estàndard, n'hi ha uns quants que han estat reclamats contínuament, sobretot per Creus, Romero i Julià. Alguns, efectivament, grinyolen per diversos motius, però sobretot per la dificultat que li pot suposar a un parlant nord-occidental emetre una pronúncia alternativa. És el cas de la realització /ɛ/ de la *-a* desinencial d'adjectius i substantius, com *cuina*, la qual cosa em recorda una anècdota que evidencia que una parla central en una zona perifèrica està acceptada, però a la inversa pot arribar a fer riure, fet que ja havien denunciat Navarro i Rull (2000). Es tracta d'una situació que crec que requereix com a mínim una reflexió, motiu pel qual l'explico tot seguit. En un centre de secundària d'Esplugues de Llobregat, una companya de carrera exercia la feixuga tasca de professora de *preadolescents* lluny de casa seua. El primer dia de curs, amb el neguit que això suposa, procedia a la seua presentació amb posat ferm: «Bon dia. El meu nom és Anna i seré la vostra professora de català». Les rialles esclataven una i altra vegada que es presentava en grups diferents. «*Anne, Anne*», la cridaven els alumnes. És clar que els nens són nens, però algú hauria d'explicar als marrecs d'aquestes i altres àrees geogràfiques que el que ells pronuncien com a /ə/ en altres territoris es pronuncia com a /ɛ/ i no com a /e/. Potser així podrien emetre el nom d'aquesta i altres professores (Sònia, Eva, Laura, etc.) en la seua varietat dialectal. Estic convençuda que si una docent de parla central s'hagués presentat com a Anna en un centre de Balaguer, posem per cas, ningú no hauria fet cap comentari, per tal com aquest fonema vocàlic és reconegut dins el sistema fonològic català encara que els xiquets de Balaguer no l'emetin.

La dissociació d'educació lingüística i sociolingüística de què tant ens ha parlat Solís (2001) es fa més que palesa en aquests casos. I tot plegat desemboca en una qüestió molt visible i preocupant: les actituds lingüístiques que deriven en prejudicis intracomunitaris.

És evident la influència que exerceix el model lingüístic actual eminentment barceloní sobre les altres varietats dialectals. Navarro i Rull ho expressen amb contundència: com més semblant és la varietat dialectal que ofereixen els mitjans més es considera «la correcta», enfront d'altres com el català de la Franja, el lleidatà, el valencià o el parlar de la zona de l'Ebre. A propòsit d'aquest darrer, Pradilla (1996) ens parlava fa uns anys del paradigmàtic cas del tortosí, atès que es troba entre dues fronteres politicoadministratives i dos models lingüístics clarament diferenciats, el central i el valencià.

Els parlants nord-occidentals de les Terres de Ponent sortosament no vivim aquesta situació —si bé en el passat ja es va qüestionar la nostra filiació catalana—, però hi ha un fenomen que compartim amb els tortosins i que alhora ens en distància. Malgrat que és cert que cap de les dues microcomunitats se sent representada en el model imposat des de Barcelona, també és cert que les actituds lingüístiques dels parlants són força diferents. Perquè si algun tret ha caracteritzat la societat ponentina durant segles ha estat la seua baixa autoestima i, entre altres factors que en més d'una ocasió han destacat professionals com Vallverdú i Pueyo, no hi ha dubte que una de les causes d'aquest sentiment d'inferioritat ha estat la manca de prestigi de la seua varietat dialectal, que encara arrossega qualificatius de ruda, pagesa i graciosa en el millor dels casos.

En relació amb aquesta qüestió, l'autora d'aquestes ratlles en el seu treball de final de màster *Consciència identitària lingüísticonacional i autoestima de la gent jove de Lleida* ha constatat alguns canvis que ajuden a superar un sentiment d'autoodi secular. Preguntats pel patró lingüístic impulsat per TV3, els lleidatans mostren un alt grau d'insatisfacció i una manca d'identificació amb el model, mancança que ja ha estat denunciada en reiterades ocasions per diversos lingüistes i filòlegs, com Sistac² i Ferrando,³ que al seu torn han reclamat més reconeixement del català nord-occidental a la televisió i una revisió de la PEOC.

Sortosament, els darrers anys no han faltat estudis en aquesta línia. Tant és així que sota la iniciativa que assumí la Secció Filològica de l'IEC d'elaboració d'un estàndard oral mitjançant la presentació de la descripció de la varietat nord-occidental, Creus, Julià i Romero, l'any 2004, van publicar *El català nord-occidental. Descripció i orientacions ortoèpiques*. De fet, l'autor del pròleg, Joan Martí i Castell, hi dedica un títol prou significatiu: «El nord[-occidental] també existeix».

2. «La Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (i, per excel·lència TV3) ha difós un patró lingüístic monocèntric amb el qual els ponentins no sempre se senten totalment identificats.» Amb aquestes paraules es va expressar Ramon Sistac l'any 1991 en les Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida.

3. Antoni Ferrando posava de manifest la conveniència que el català nord-occidental tingués una representació adequada als mitjans de comunicació audiovisuals del Principat i un tractament escolar escaient.

Òbviament no ajuden gens a superar aquest desprestigi dialectal iniciatives com la sèrie televisiva *Lo Cartanyà* i *Lo nou diccionari lleidatà-català*. I aquí em vénen al cap els comentaris de l'alcalde de Lleida, Àngel Ros, en una entrevista que jo mateixa vaig fer-li el mes de gener passat a propòsit del meu estudi. Deia el senyor Ros: «A Lleida li cal un major reconeixement per part de la resta de territoris del Principat i acabar amb els prejudicis que els mitjans de comunicació s'han encarregat d'estendre, sobretot TV3 i Catalunya Ràdio, ja que amb missatges subliminals transmeten la imatge caricaturitzada del pagès lleidatà». I afegeix mig enfadat el paer en cap: «I que quedi clar que el pagès ja no va amb boina, i si en porta és per criteri estètic. No es pot caricaturitzar com a *palurdo* el lleidatà. El pagès actual de Lleida està més a prop de l'enginyer agrònom que del pagès tradicional». En la mateixa línia, el director de l'Institut d'Estudis Ilerdencs responia davant les meues preguntes per a la mateixa investigació: «Els lleidatans, juntament amb els gironins, probablement se senten més catalans que la resta, però amb el dialecte nord-occidental la qüestió no és tan senzilla».

He exemplificat abans un cas de prejudicis en què de manera innocent l'alumnat es mofava de la pronúncia del nom d'una professora. Però podria trobar-ne d'altres. Rull (2006), de fet, elabora tota una llista de situacions semblants, que posen en relleu que no hem aconseguit encara la normalització de la llengua dins la mateixa comunitat lingüística, i aquest també és un procés derivat de l'estandardització sobre l'ús de les varietats dialectals.

Hem lluitat durant anys per aconseguir una immersió lingüística escolar que acrediti resultats satisfactoris, però hem passat per alt un tractament sociolingüístic escolar adient en relació amb la diversitat dialectal, que permetés superar prejudicis lingüístics que posen en perill la unitat de la llengua. Perquè això és el que comporta la manca de reconeixement d'una comunitat lingüística dins el conjunt lingüístic català. Una comunitat —la lleidatana— que paradoxalment manifesta un indiscutible sentiment de profunda catalanitat.

Quant a les formes de l'idioma, vull evidenciar un cop més allò que alguns ja havien començat a fer palès. Si acceptem en l'ús formal de la llengua, posem per cas, l'existència de geosinònims per tal com són «parelles perfectament compatibles, que no pertorben per a res la funcionalitat de la llengua comuna», com diu Bibiloni (1995), per quin motiu no passem d'aquesta afirmació i la traslladem als àmbits d'actuació formals? Per què en la pràctica no es reflecteix el polimorfisme i la diasistematització lingüístics de què tant se'ns omple la boca en parlar de la nostra llengua estàndard? És responsabilitat dels professionals de la llengua que no gosem fer un pas endavant, o existeix una decisió editorial perquè el material docent no avanci en la mateixa línia en què les institucions lingüístiques prenen decisions?

I és que certament manquen encara materials pedagògics en aquest estàndard polimòrfic i composicional. És clar que una opció és ignorar alguns continguts

que no responen a la realitat lingüística immediata. Em refereixo al tractament específic de la vocal neutra que fan els manuals de l'ESO, i que em consta que en molts centres de la banda més occidental del domini lingüístic són passats per alt per raons òbvies. Però què se suposa que hem de fer els lectors occidentals amb aquest fonema vocàlic aliè al nostre sistema fonològic?

No obstant això, com a professora lectora allò que més em preocupa és el model lingüístic impulsat en el material de suport, ja que no podem ignorar l'absència de formes reconegudes per la normativa com *tomata*, *padrí* o *roig*. Aprofito l'ocasió per dir que no deixa de ser curiós que en el material *Veus*, a propòsit dels noms dels colors, s'equipara el *carbassa* (no *carabassa*!) amb el *taronja* i, en canvi, no apareix *roig* al costat de *vermell*.

D'altra banda, no fóra just ignorar la tasca d'algunes entitats en aquest àmbit. Fet i fet, amb la finalitat de reflectir la variació diatòpica del català, l'IRL va crear els curtmétratges dels *4CATS* en què apareixen personatges procedents de diversos punts del territori i que s'expressen amb les diverses variants dialectals, si bé en realitat novament només trobem la representació del central, el valencià i el balear.

Són iniciatives diferents les promogudes pel Servei de Política Lingüística del Govern d'Andorra, per una banda, i l'Institut de Llengües de la Universitat de Lleida, per l'altra. Ambdues entitats han publicat un material docent adaptat a les necessitats fonètiques, morfosintàctiques i lèxiques dels parlants nord-occidentals. Ara bé, ni el *Veus d'Andorra* ni el *Pervindre* poden esdevenir material de suport exclusiu en l'ensenyament del català com a L2 per a un docent nord-occidental que exerceix a l'exterior, ja que ambdós estan adaptats a la seua realitat immediata, l'andorrana i la lleidatana, i no pas la del conjunt de les terres catalanoparlants.⁴

Per tant, són pocs els recursos per a l'ensenyament del català com a L2. I al capdavall aquesta mancança de materials crea inseguretats i contradiccions.

Abans d'anar concloent, voldria explicar què m'ha mogut a parlar d'aquesta qüestió tan conflictiva, delicada i interessant alhora. Feia anys que algunes situacions viscudes en l'àmbit professional i en el personal em creaven cert malestar. De sobte un dia vaig topar amb un article de Sabaté (2011) que plantejava el pro-

4. Sortosament, sembla que per fi arriba un projecte que pretén donar una visió més justa de l'enriquidora realitat dialectal catalana. I és que a propòsit del trentè aniversari de la Llei de normalització lingüística, la Direcció General de Política Lingüística ha difós a través d'Internet el vídeo *El català, llengua per a tothom*. En aquest els protagonistes parlen del creixement i l'extensió de l'ús del català des del 1983 fins a situar-se al nivell d'altres llengües mitjanes d'Europa. El que m'interessa reflectir, però, és que els joves que hi apareixen provenen de diversos punts dels Països Catalans, entre els quals també hi ha Lleida, i s'expressen amb una correcció formal pròpia en cada cas de la seua varietat dialectal.

blema de les inseguretats dels docents a l'hora d'expressar-nos en un català estàndard tan allunyat del nostre parlar formal. Amb l'estrident títol d'«Esquizofrènia lingüística», confessava estar tip de no ser capaç de controlar els seus continus salts inconscients del *meua* al *meva*, del *vore* al *veure* i del *siguen* al *siguin*, i de no trobar les eines necessàries en intentar expressar-se amb l'estàndard que correspon a les Terres de l'Ebre, si més no amb seguretat i de manera coherent.

És evident que no és l'únic que es troba en aquesta situació. Hem après una normativa massa allunyada del nostre parlar i escriure formals. Una normativa que ha anat, amb el temps, admetent formes dialectals que originàriament havien estat bandejades. Però en el meu parer anem amb retard. A la Terra Ferma, per exemple, hom ha abandonat trets de la personalitat lingüística ponentina, ja que en la configuració de l'estàndard no hi havien tingut cabuda. Amb les modificacions incorporades per la Secció Filològica de l'IEC, es fa necessari un procés de recuperació. En el meu cas he de confessar que m'ha suposat un gran esforç tornar a dir «meua», bo i sabent que no era imprescindible per expressar-me amb correcció. Això no obstant, sí que ho era per mi com a filòloga i lleidatana, per forjar-me un idiolecte correcte i coherent amb el meu lloc de procedència i ser fidel a la meua varietat dialectal.

Ara bé, no es tracta només d'una decisió personal. Ja hem vist que són múltiples els efectes negatius de la dissociació entre la parla i el model referencial. Navarro i Rull (2000) parlen de marcatge, autoodi, endodiglossia, canvi lingüístic, creació de subestàndards, manca de preparació en l'oral formal, secessionisme, conflictivitat, o hipercorrectivitat per manca de coneixements.

En una aula externa algunes d'aquestes conseqüències negatives no sempre queden ocultes o dissimulades. És clar que el docent és lliure de renunciar als trets dialectals propis per bé que admesos per la normativa. De fet, és la posició més còmoda. La decisió contrària, però, crea inseguretat i alguna incomoditat en el docent, que es veu immers en una constant d'explicacions per desfer tot un seguit de prejudicis.

A tall de conclusió, voldria incitar a la reflexió al voltant de diversos punts. Ningú no discuteix la necessitat d'un estàndard i d'una normativa catalans, com tampoc el fet que hàgim d'agrair aquesta feixuga tasca a la figura de Pompeu Fabra i a la represa dels seus esforços per part de l'IEC. Però d'ençà de l'aparició de la PEOC de fonètica (1990) i de morfologia (1992) i més encara de la publicació del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932) del Mestre, han transcorregut prou anys perquè algunes qüestions comencin a ésser resoltes. Qüestions polèmiques sorgides arran de l'exportació de l'ensenyament del català a l'exterior, que he anat comentant fins ara.

I és que no pot ser —i ja ho dic pla i català— que un alumne universitari (i andalús per a més inri!) s'acosti al professor per comentar-li que, al marge de la

seua professionalitat, el seu parlar se li fa estrany, poc agradable a l'oïda i, fins i tot, poc seriós. No pot ser que alguns ciutadans de Lleida es confessin reticents al rotatiu ponentí de més tiratge perquè —argumenten— es presenta a la societat ple d'errors lingüístics com «meua». No pot ser que hi hagi gent entre la societat catalana que infravalori un filòleg català per haver nascut a la Terra Ferma o haver-se llicenciat a la UdL. Perquè el malestar que es deriva d'aquest tipus de situacions l'hem permès els professionals de la llengua, els dels mitjans de comunicació i els del món de l'educació.

Per aquest motiu, sóc del parer que als mitjans catalans encara hi ha feina a fer per afavorir la presència, proporcionalment ajustada, de totes les varietats de la llengua, i no només pel que fa als locutors, sinó també als doblatges i a les veus en off. Això facilitaria la integració i la desculpabilització dels parlants de les varietats tradicionalment amb menys prestigi social. Només cal l'hàbit de sentir-s'hi i reconèixer-s'hi per desitjar-hi més presència del català tal com es parla a Lleida.

Per tant, és feina de filòlegs i lingüistes reconsiderar el model d'estàndard que tenim i incloure-hi de manera visible la variant (nord-)occidental per tal que els parlants no sentim que «ens estan imposant un estàndard» en paraules de Teixidó (2000), el qual afegeix: «El drama del nord-occidental és que la manca de referents reconeguts pot arribar a qüestionar qualsevol iniciativa». Sistac (1992) creu que cal superar definitivament el debat entre «el posicionament entre una llengua monolíticament unitària, muntada exclusivament sobre el català central/barceloní, i una llengua disgregadora i dialectalitzant, muntada en cada cas sobre cada un dels altres dialectes». Si de debò volem un estàndard flexible i polimòrfic, hem «d'aportar elements essencials per a la definició d'un model de llengua composicional, en què tots se sentin identificats, el qual ha de transmetre's prioritàriament, ultra per l'escola, a través dels mitjans audiovisuals de comunicació», assegura Martí i Castell (2004). Rull (2006) ens proposa sis vies d'actuació per dur-ho a terme.

Així, doncs, crec que és necessària i urgent una revisió de la *Proposta*, que la converteixi en una possible *Normativa EOC*, capaç de reflectir la composicionalitat de la nostra llengua. Finalment, l'elaboració de material didàctic en aquesta llengua composicional també escrita permetrà que lectors com jo ens sentim còmodes i segurs ensenyant la nostra llengua en un estàndard que tingui en compte la nostra varietat lingüística.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BEJARANO, José (2007). «Catalán en Granada, a pesar de Franco». *La Vanguardia*, núm. 45310 (9 desembre), p. 22.

- BIBILONI, Gabriel (1995). «L'estandardització del català, un debat obert». *Revista de Catalunya*, núm. 97 (juny), p. 9-24.
- CASTELLANOS, Josep Anton (1993). *Manual de pronunciació*. Vic: Eumo.
- CREUS, Imma; JULIÀ, Joan; ROMERO, Sílvia (2004). *El català nord-occidental: Descripció i orientacions ortoèpiques*. Lleida: Pagès.
- CREUS, Imma; ROMERO, Sílvia (1999). «Els mitjans de comunicació orals a Lleida». *Llengua i Ús: Revista Tècnica de Normalització Lingüística*, núm. 14 (primer quadrimestre), p. 31-36.
- FERRANDO, Antoni (1991). «El català nord-occidental en la proposta d'estàndard oral de l'IEC». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs: Universitat de Lleida, p. 63-70.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1992). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II: Morfologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- JULIÀ, Joan (2000) (ed.). *Llengua i ús a les Terres de Ponent: Criteris i àmbits d'aplicació*. Lleida: Pagès.
- LLADONOSA, Josep; PORTA, Francesc; MIQUEL, Simeó; VALLVERDÚ, Josep; GABERNET, Joan (1967). *Lleida, problema i realitat*. Barcelona: Edicions 62.
- MARÍ, Isidor (1982). «L'estandardització de la llengua catalana: perspectives actuals». *Affar*, núm. 2, p. 43-53.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (2004). «Pròleg». A: CREUS, Imma; JULIÀ, Joan; ROMERO, Sílvia. *El català nord-occidental: Descripció i orientacions ortoèpiques*. Lleida: Pagès, p. 11-14.
- (2005). «Llengua i identitat nacional. L'obra de Pompeu Fabra». A: *Miscel·lània Joan Veny* 6. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; 50), p. 167-187.
- NAVARRO, Bartomeu; RULL, Xavier (2000). «Estàndard, dialecte, endodiglossia: la llengua que tots volem». A: CREUS, Imma; JULIÀ, Joan; ROMERO, Sílvia (ed.). *Llengua i mitjans de comunicació: Actes del Congrés de Llengua i Mitjans de Comunicació*. Lleida: Pagès, p. 269-280.
- PRADILLA, Miquel Àngel (1996). «El procés d'estandardització: a propòsit de l'especificitat del tortosí». *Rails*, núm. 8 (tardor), p. 70-76.
- PUEYO, Miquel (1984). *Lleida: ni blancs, ni negres, però espanyols*. Barcelona: Edicions 62.
- PUEYO, Miquel; LLOP, Josep M.; TREPAT, Marta; MORELL, Ramon (1996). *Lleida, l'extrema: La societat de Ponent a les acaballes del segle XX*. Lleida: Pagès.
- RULL, Xavier (2006). «Què podem salvar dels dialectes? Sis vies d'actuació respectadores, autorespectadores, autoestimadores, aportadores i integradores». *Llengua Nacional*, núm. 57 (quart trimestre), p. 19-27.
- SABATÉ, Josep (2011) [en línia]. «Esquizofrènia lingüística». <<http://surtdecasa.cat/ebre/blogs/cabories-aborigens/esquizofrenia-linguistica>>.
- SISTAC, Ramon (1992). «El dialecte nord-occidental en els àmbits d'actuació formal». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs: Universitat de Lleida, p. 39-43.
- (2000). «Pròleg». A: JULIÀ, Joan (ed.). *Llengua i ús a les Terres de Ponent: Criteris i àmbits d'aplicació*. Lleida: Pagès, p. 13-16.

- SOLÍS, Marina (2001). «Actituds per al canvi: educar en la llengua i la societat». *Llengua i Ús: Revista Tècnica de Política Lingüística*, núm. 21 (segon quadrimestre), p. 70-73.
- TEIXIDÓ, Josep-Enric (2000). «La reconstrucció de l'estàndard català des de l'àmbit universitari. A: JULIÀ, Joan (ed.). *Llengua i ús a les Terres de Ponent: Criteris i àmbits d'aplicació*. Lleida: Pagès, p. 47-53.
- TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1998). *El català a TV3: Llibre d'estil*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62.